

NECMETTİN ALKAN | UĞUR ÜÇÜNCÜ
EYYUB ŞİMŞEK

ZORAKİ İTTİFAK

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA
TÜRK-ALMAN ASKERİ ORTAKLIĞI

GİRİŞ

Yirminci yüzyıl, büyük savaşlar çağıdır. Bu asrın ilk elli yılında cereyan eden iki dünya savaşı dahi kendi başına bu tespiti fazlasıyla haklı çıkaracak mahiyettedir. Bunlardan biri 1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı'dır. Birinci Dünya Savaşı, geniş bir coğrafyada birçok devletin ve halkın taraf olmasıyla global ölçekte cereyan etmesi ve sonuçları itibarıyla tüm dünyayı etkilemesi bakımından önem taşır. Savaşın ardından kurulan yeni dünya düzeni, bu etkinin ne denli derin olduğunu göstermektedir.

Böylesine bir ehemmiyeti haiz olan Birinci Dünya Savaşı'nın her anlamda önemli aktörlerinden biri olan Osmanlı Devleti, önce 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile askerî ittifak anlaşması yapmış ve ardından 1 Kasım 1914'te savaşa resmen dâhil olmuştur. Türk-Alman Askerî İttifakı gereği Osmanlı askerî birlikleri ve Almanlar birçok cephede birlikte omuz omuza savaşmışlar; Alman subayları, çeşitli ordu kademelerinde ve cephelerde Osmanlı hizmetinde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde görev yapan Alman subaylar ve komutanların rolleri ve Osmanlı askerî yapısındaki etkileri bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Ayrıca Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde Almanya'nın rolünün tespit edilmesinden başlanarak, Alman subayların Osmanlı sınırları dâhilinde görev yaptıkları cep- helerde savaş süresince karşılaştıkları zorluklar incelenmek- tedir. Bunların yanında, Almanların birlikte görev yaptıkları Türkler hakkında; Türk subayların da yine birlikte vazife ifa ettikleri Almanlar hakkında sahip oldukları düşünceler değerlendirilmektedir.

Kitapta üzerinde durulan konulardan biri de Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılım sürecidir. Başta Türk-Alman Askerî İttifak Anlaşması olmak üzere Bres- lau ve Goeben gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'a gelmeleri ve ardından Marmara Denizi'ni terk ederek Karadeniz'deki Rus hedeflerini bombalamalarıyla Osmanlı'nın savaşa dahil olma süreci ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Türk- Alman askerî ilişkilerinin tartışmalı meselelerinden biri olan Osmanlı ordusundaki Alman subaylarının görevleri, bu çalışmanın özgün bölümlerinden biridir. Almanlar, başta Osmanlı Erkân-ı Harbiye Reisliği olmak üzere ordu, kolo- ru ve tümen komutanlıklarını almışlardı. Erkân-ı Harbiye ve Harbiye Nezareti'ndeki kimi önemli mevkiler de aynı şekilde Alman subaylar tarafından işgal edilmişti. Özellikle de Erkân-ı Harbiye Reisi'nin Alman oluşu, dikkat çekici bir husustur.

Erkân-ı Harbiye Reisliğini, 1914-1917 arasında Friedrich Bronsart von Schellendorff ve 1917'den itibaren ise Hans von Seeckt üstlenmişti. Bu görev Alman kaynaklarında doğrudan Genelkurmay Başkanlığı şeklinde zikredilirken, Türk kaynak- larında farklı bir biçimde, Birinci Genelkurmay Başkanlığı

olarak ifade edilmektedir. Bu husustaki kanaat kitabın ilgili sayfalarında tartışılmaktadır. Bu tartışma bir tarafa, böylesi önemli bir mevkinin Alman generallerine ve subaylarına verilmesinin dönemin Türk komutanları ve tarihçiler tarafından eleştirildiğinin altını çizmek gerekmektedir. Eserde, bu görevlendirmelere karşı çıkan Türk subaylarının fikirlerine yer verilerek kimlerin hangi görevleri uhdesine aldığı tespit edilmektedir.

Çalışmada araştırılan önemli hususlar arasında, Osmanlı Devleti'nin Birinci Cihan Harbi'nde mağlup olmasında müttefik Alman subaylarının rolü veya ihmali olup olmadığı konusu da yer almaktadır. Bu önemli iddiaya spekülasyonlardan uzak bir cevap verebilmek adına bazı önemli hususların üzerinde durulmaktadır. Bunlar, maddeler hâlinde şu şekilde sıralanabilir:

- *Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde Almanların rolü*
- *Osmanlı ordusunda görevli Almanların sayısı*
- *Osmanlı Genelkurmayı'nda, Harbiye Nezareti'nde ve ordularında Alman nüfuzu*
- *Almanların askeri stratejilerinde Türk ittifakının yeri*
- *Türklerin stratejilerinde Alman ittifakının önemi*
- *Müttefik Türkler ve Almanlar arasında savaş sırasında yaşanan anlaşmazlıklar*
- *Almanların kendi anlaşmazlıkları ve birbirleri hakkındaki eleştirileri*
- *Türkler arasındaki sürtüşmeler ve eleştiriler*
- *Almanların Türkiye'de coğrafya, iklim, sağlık, kültür, toplum ve dil sebebiyle yaşadıkları sorunlar*

- *Almanların Türkler hakkındaki olumsuz düşünceleri, eleştirileri ve Alman subayların Osmanlı askerlerine yönelik sert davranışları*

Eserde çoğunlukla Almanca ve Türkçe kaynaklara başvurulmuş olmakla birlikte İngilizce ve Fransızca kaynaklardan da yararlanılmıştır. Almanca kaynakları, öncelikle, Freiburg'daki Askerî Arşiv ve Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı Arşivi olmak üzere Stuttgart Şehir Arşivi ve Münih Şehir Arşivi'nden elde edilen vesikalar teşkil etmektedir. Savaş sırasında Osmanlı Devleti'nde bulunan Alman komutanlar, subaylar ve diplomatların hatıratına da müracaat edilmiştir. Dönemin Alman ve Avusturya gazeteleri de kaynak olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra, Alman tarihçilerin bu konu üzerine yaptıkları araştırmalar da değerli bilgi ve yorumlar ihtiva etmektedir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne bağlı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ve Genelkurmay Başkanlığı Askerî ve Stratejik Etüt (ATASE) Arşivi başlıca Türkçe kaynakların başında gelmektedir. Kitapta bulunan fotoğraflar için *Deutsche Digitale Bibliothek* ve *Bundesarchive* sitelerinden faydalanılmıştır.

Birinci Bölüm

TÜRK-ALMAN İTTİFAKI, SAVAŞA GİRİŞ VE ALMAN SUBAYLARININ OSMANLI ORDUSUNDAKİ YERİ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na nasıl katıldığı sorusu, bu savaşla ilgili tartışmalarda merkezî bir öneme sahiptir. Bu sorunun doğru bir şekilde yanıtlanması, savaşla ilgili diğer meselelerin de doğru biçimde cevaplandırılmasına yardımcı olacaktır. Zira savaşa katılma süreci ile savaşın seyri bir bütünlük arz eder; bu sebeple olayları birbirinden bağımsız şekilde açıklamak mümkün değildir.

Türk tarihçilerinin genel kanaati, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın etkisi altında savaşa dâhil olduğu yönündedir. Bu bağlamda, özellikle Enver Paşa sorumlu tutulmuş; onun, savaş kararını dönemin askerî ve siyasî erkânından gizleyerek aldığı, tamamen Almanların tesiri altında hareket ettiği ve Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın izinde savaşa sürüklediği düşünülmüştür. Böylece İttihatçıların Osmanlı Devleti'ni tehlikeli bir maceraya ittiği ve neticesinde felaketin kucağına attığı iddia edilegelmektedir. Bu süreçte gerçekte nelerin ya-

şandığıyla ilgili iddialar ve yorumlar birlikte anlatılmaktadır. Bu izahın bir başka anlamı da dönemin karar merciindeki devlet adamlarının tamamen etkisizleştirildiğidir. Fakat durumun gerçekte böyle olmadığı takip eden sayfalarda tartışılmaktadır.

TÜRK-ALMAN ASKERİ İTTİFAKI'NIN TARİHİ ARKA PLANI

Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Alman Askerî İttifakı'nın cephelerdeki uygulamasıyla ilgili gelişmelerin ayrıntısına geçmeden önce, Türkler ile Almanlar arasındaki siyasi ve askerî ilişkilerin nasıl başladığı ve geliştiği ana hatlarıyla bu bölümde ele alınacaktır. Kısacası, bu bölümde kilometre taşları olarak adlandırılacak gelişmeler ve tarihî şahsiyetler üzerinde durulacaktır.

Askerî Çatışmalarla Başlayan Türk-Alman İlişkileri

Yaklaşık olarak on ikinci yüzyıla kadar takip edilebilen Türk-Alman ilişkileri, belli bir süreye kadar “savaş ve askerî mücadele” merkezli olarak cereyan etmiştir. 16-18. yüzyıllar arasında meydana gelen Alman/Habsburg-Türk/Osmanlı mücadelesi bu dönemi karakterize etmektedir. Sonraki süreçte Alman tarihinin ağırlık noktasının Habsburglulardan Prusyalılara kaymasıyla birlikte Türk-Alman ilişkilerinde yeni bir dönem, “savaşsız yıllar” başlamıştır. Takriben 18. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden bu süreçteki münasebetler, askerî mücadeleden ziyade diplomatik, iktisadî ve askerî iş birliğine doğru kaymıştır. Bu bağlamda sırasıyla Prusya ile yapılan 1761 Ticaret Anlaşması, 1790 Askerî İttifak Anlaşması ve 1836'da Moltke maiyetindeki Askerî Heyetin

İstihdamı Anlaşması Türk-Alman münasebetlerinin gelişme yönünü göstermesi bakımından önemli tarihî gelişmelerdir. Ara dönemlerde de kendi imkânlarıyla İstanbul'a gelip gayrî resmî olarak Osmanlı hizmetine giren subayların varlığı bilinmektedir. Bu şekilde farklı yıllarda ve şekillerde Osmanlı ordusunda hizmet eden çok sayıda Prusyalı ve Alman subay tarihteki yerlerini almıştır.

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi ve ardından imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması, Osmanlı diplomasisi ve askerî denge siyaseti bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Savaşın kaybedilmesiyle birlikte Rusların Karadeniz'e inmesi Osmanlı Devleti için doğrudan bir tehdit oluşturmuştur. Rus tehdidinin ve tehlikesinin giderek arttığını ve bu tehditle tek başlarına baş edemeyeceklerini fark eden Osmanlı devlet adamları, dönemin reel politik gerçeklerinden hareketle denge siyaseti izlemeye yönelmişlerdir. Aslında bu tür bir denge politikası, diğer devletler için de yaygın bir dış politika aracıydı (Lavisser-Rambaud, 1896). Bu çerçevede Avrupa'daki güç dengesi, Osmanlı Devleti adına fırsatlar sunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bu politikası 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları, 1798 Fransa'nın Mısır'ı İşgali ve 1833-1840 Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında yapılan ittifaklarla sonuçlanmıştır (Yalçınkaya, 2002). 1790'da Prusya İttifakı ile başlayan bu politika, sonraki yıllarda gelişerek devam etmiştir.

Bu dönemlerde başlangıçta Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin denge siyasetinde baş aktör olduğu görülmekteydi. Fakat Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal etmesi ve Fransızların Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesi Fransa'nın Osmanlı nezdindeki güvenilirliğinin sorgulanmasına yol

açmıştı. Dolayısıyla Osmanlı'nın denge siyasetini yürütmek için yeni bir müttefike ihtiyacı vardı. Bu müttefik İngiltere'den başkası değildi. İngiltere, bundan sonraki süreçte hem dış siyasette hem iç siyasette uzun süre Osmanlı hükümetlerinin müttefiki rolünü oynayacaktı. Hatta Fransa'ya nazaran daha müdahaleci olduğu da söylenebilirdi.

İstanbul'da 1853-1856 yılları arasında, Kırım Savaşı'nın sonuna kadar devam eden İngiliz nüfuzu bu savaşla birlikte Fransa ile paylaşılmaya başlanmıştır. Her iki ülke, yirmi yıl boyunca zaman zaman rekabet içinde olsa da Osmanlı Devleti'nin dış politikasında denge unsuru olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Şimşek, 2013). Bu süreçte Rusya, kendi reel politik çıkarları doğrultusunda, İngiltere ve Fransa'nın nüfuz mücadelesinden fayda sağlamaya çalışmış ve üçüncü bir aktör olarak sahnede rol almıştır.

Sultan II. Abdülhamid Dönemi ve İlişkilerin Yeni Bir Döneme Girmesi

Osmanlı Devleti'nin denge siyasetindeki Fransız-İngiliz-Rus üçgeni 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra bozulmuş ve bundan sonrasında denklem yeniden kurulmuştur. Burada Sultan II. Abdülhamid ve Kayzer II. Wilhelm [d.1859-ö.1941, h. 1888-1918], önemli aktörler olarak rol almışlardır.

Rusya'nın 1877-1878 Harbi'ni kazanarak başşehir İstanbul'un kapılarına dayanması, İngiltere'nin 1878 Berlin Kongresi'nde yardım vaadiyle Kıbrıs'a el koyması, ardından 1882 yılında Mısır'ı ilhakı ve Fransa'nın da 1881'de Tunus'u işgal etmesi Osmanlı dış siyasetindeki geleneksel üç aktörün sorgulanmasına yol açmıştır. Bu arada ilgili devletlerin

Balkanlar'da ve Anadolu'da ayrılıkçı hareketlere verdikleri genelde gizli, bazen ise açık destek unutulmamalıdır. Bunların farkında olan Sultan II. Abdülhamid, dış siyasette yeni bir aktör ve denge arayışına girmiş ve Abdülhamid döneminde Türk-Alman ilişkileri askerî saha başta olmak üzere her alanda gelişmiştir.

Siyasî birliğini temin ettiği günden itibaren yıldızı parlayan Alman İmparatorluğu, II. Abdülhamid için denge politikasının yeni unsuru olmuştur. Prusya merkezli birleşik Almanya, yeni bir aktör olarak Avrupa'daki yerleşik diplomatik düzeni ve dengeleri alt üst etmiştir. Kendi varlığını Avrupalı diğer büyük devletlere kabul ettirebilmek; yani kurulacak yeni düzende yer bulabilmek için şartları zorlamaya başlamıştır. Geline bu aşama hem Osmanlı Devleti hem de Alman İmparatorluğu açısından karşılıklı olarak istifade edebilecekleri bir fırsat sunmaktaydı. Her iki taraf da bu fırsatı değerlendirerek, kendi beklentileri doğrultusunda devletlerinin âli menfaatlerini en iyi şekilde temin etme arayışına girmişlerdi. Bu bağlamda Almanya'nın içinde bulunduğu şartlar Osmanlı Devleti'ne göre daha avantajlı olduğundan, Almanya'nın emperyal hedeflerinin daha yüksek olması kaçınılmaz bir durumdu. Zira Almanlar, sanayi inkılabını gerçekleştirmiş ve siyasî birliklerini sağlamış olmaları hasebiyle daha saldırgan bir dış siyaset takip ediyorlardı. Kayzer II. Wilhelm'in 1888, 1898 ve 1917 yıllarında olmak üzere tam üç kez İstanbul'u ziyaret etmesi önemli bir ayrıntıdır. Buna karşın her anlamda daha zayıf ve birçok temel alanda dış desteğe ihtiyacı bulunan Osmanlı Devleti'nin böylesi bir ilişkideki beklentileri Almanlara göre daha farklı olacaktır.